

„Örök magyar föld Erdély”

Tamási Áron – a mindig hazatérő

*Törzsében székely volt,
Fia Hunniának,
Hűséges szolgálja
Bomlott századának.*

Ez a verses négy sor: Tamási Áron maga költötte sírfelirata. Ott áll kopjafába vésvé a farkaslaki templom előtt, két öreg, százados cseréfa között, a nagy székely magyar író rovásírással is megörökített neve alatt; a Szervátiusz Jenő és fia, Szervátiusz Tibor szobrászművészek faragta hatalmas szikla emlékkő, trachit emlékmű mögött. Ott áll zarándokhelyé vált szülőfalujában, hirdelve a huszadik századi, modern magyar próza halhatatlan költőjének génuszát.

S a „bomlott században” a Budapesten elhunyt Tamási Áron szülőföldi temetése is az örökké magyar nacionalizmust szimatoló kommunista diktatúra fojtogató légkörében zajlott: a román hatalom minden megfélemlítő eszközzel és elhárító intézkedéssel akadályozta a temetést („Volt újság, amely a halálhírt sem közölte” – jegyezte föl Czine Mihály), buszjáratokat szüntettek meg, a résztvevőket megfenyegették. „A biztonsági szervek nagy mennyiségű magyar irredentizmus begyűjtésére számítottak, arról is gondoskodva persze, hogy »túl sokan« ne jussanak el a temetés színhelyére. Ennek egyik módja volt a koporsó eltérítése, vesztegettetése vasúti mellékvágányokon. Sátáni elme figyelhetett föl arra, hogy mi a legegyszerűbb módja a zűrzavarkeltésnek” – eleveníti föl a történeteket Sütő András. Nehogy „valami irredenta megmozdulás legyen” – így emlékezik Kányádi Sándor is, aki a mégis legyőzhetetlen értékrend szerint írta a nagy előd sírverseként, hogy: „Kívánhat-é ember többet: / derékaljnak szülőföldet / s két cseréfa tömött árnyát / szemfedőnek.”

***

A Hargita alatti, Fehér-Nyikó-völgyi faluban ve-rejtékesen gazdálkodó, tizenegy gyermekes (de hatot kicsi korában elveszítő) földművescsaládból származó Tamási hamar megtapasztalta a nehéz sors kihívásait és keserűségeit. A gyötrelmes paraszti munkából ugyan kiemelte egy kézszerűléses (a kétkezi tevékenységet ellehetetlenítő) baleset – ennek folytán került magasabb iskolába, a székelyudvarhelyi katolikus főgimnáziumba –, de aztán besorozták, és meg kellett járnia az első világháborús frontokat, hogy utána a még zűrzavarosabb nyomorúságba érkezzék haza; a trianoni országvesztés idején. Az „elvezett nemzedékhez” tartozónak érzi magát, s a kolozsvári jogi akadémiai tanulmányokba is azért kezd bele, hogy igazságosztó törvénybíró lehessen az igazságtalanságban, hogy igazítson valamit a megromlott világon. Megrendült a falu sok évszázados hagyománybiztonsága is, ahogy erről az időszakról vallotta, s a történelmi bolydulás néhány évre őt is Amerikába sodorta, jelképezve mintegy a szegénység kivándorlási kényszerét. De ott meggyőződés, hogy „más nemzet fia sem kiválóbb”, mint a magyar, hazajött – megint csak, mint a nagy erdélyi hazatérők Apáczaitól, Misztótfalusitól Benedek Elekig –, s úgy kapcsolódott be újra a szerveződő, az áldatlan kisebbségi sorssal birkózó erdélyi magyar irodalmi életbe, hogy hamarosan annak vezéralakjává nőtte ki magát. A Kós Károly, Nyirő József, Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Reményik Sándor, Makkai Sándor, Dsida Jenő és a többiek képviselte magaslatokra jutva írta mesés és balladás, anekdotikus és legendás, játékos és mitikus, derűs és bájos, tréfás és tragikus novelláit, regényeit, majd szimbolikus-szurreális dráma műveit, s a transzilvanizmust, az erdélyi gondolatot, a népi és nemzeti eszmekört összeépítő esszéit, naplóit, tanulmányait. Feled-

hetetlen hősök seregét teremtette a „szűzmáriás királyfitól” Jégtörő Mátyásig, Szép Domokos Anától az „énekes madár”-szerelmesekig meg a furfangos székely legénykéig, az „odüsszeuszi” vagy „robinsoni” leleményességű Ábelig, aki kalandosan bejárva a rengeteget, az országot és Amerikát, a legmélyebb bölcsességgel tér vissza, és fejt meg győzedelmesen az élet értelmét, hogy „mi célra vagyunk a világon”: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Valóságot és képzeletet, realitást és misztikumot, földet és mennyet szivárványosan összeszikkasztató költői, „tündéri”, mágikus („mágikus realista”) elbeszélőművészet ez, ősiséget és modernséget, mély- és magaskultúrát a bartóki–kodályi modell szerint átfogó, szintetizáló minőségben. De Tamásinak bőven volt is miből merítenie: a székely hitvilág és népművészet, a tárgyi, szellemi és nyelvi népkultúra a székely kapuktól a varázslatos zenén, táncon át a képes beszéd szökkenő elmésségéig, a híres székely humor, a szabadságszeretet virtusa, a kozmikus látásmód – mind „tisztá forrást”, páratlanul gazdag tápláló erőforrást szolgáltatott. Amikor Németh László – aki nemzedéktársai közül Tamásiról írta a legtöbbet, s őt „világirodalmi költőnek”, „székely Homérosznak” nevezte – ellátogatott hozzá Farkaslakára, meglepődve fedezte fel: „Amit a költészet színének hittem, élet volt, amit góbéságban agyafúrt túlzásnak: közbeszéd.”

A népiség Tamási számára: világszemlélet, szilárd értéktudat, eligazító őshagyományon alapuló egyetemes világkép; s az eluralkodó materializmus ellenében szerinte ez a természetes világnézet képes helyreállítani a lélek épségét. Mert beteggé nyomorodik, ha megbomlik benne az egyensúly ember, föld és Isten között. A gátlástalanságában embertelen szabad verseny kiúzi az Istent és a természetet a lélekből, s nyomában csupán az önző tömegemberek és akarók háborúskodása, amoralitása tenyészik. A népiség ezzel szemben határozott, programos társadalom- és nemzetpolitikai célkitűzés is: a nemzetfenntartó parasztság, az alullévők felemelése, a népi erők középpontba helyezése, rájuk épített társadalmi berendezkedés, szociális igazságtétel, a néphez hű középosztály, értelmiség és vezetőréteg kiválasztódása, nyelvi és kulturális nemzetegység, önálló, független ország,

nemes és emelkedett keresztényi értékrend. Egyetemes magyar szellem, melynek sokszínűségéhez, összetettségéhez értékgazdagító tájiregionális színezettel járul hozzá egy-egy része, így a székely és az erdélyi lélek is. Az ilyen nemzet pedig lelkében szétszakíthatatlan, önazonosságában széttörhetetlen; „a magyarság a lényeg, az állam és a hatalom csak eszköz” – hangzanak a magyar megmaradás, a sorsigazság és a sorsvállalás üzenetének örök érvényű igéi.

Mindezt Tamási Áron a közélet színterein is folyamatosan és aktívan képviselte. Az erdélyi és a népi írók legjobbjainak körében, velük szoros baráti és eszmetársi kötelékben, a magyar élet reneszánszáért küzdő reformmozgalmak élén hallatta szavát. A Tizenegyek néven fellépő ifjú nemzedék vezéregyéniségeként alapította azután ő is a húszas években az erdélyi szellemi csoportokat tömörítő Erdélyi Helikon marosvécsi írói munkaközösségét, hirdette a „vallani és vállalni” jelszóval zajló vita felelősségre, életerőre buzdító téziseit, parancsait, bátorította a „cselekvő erdélyi ifjúságot” (az Erdélyi Fialalokat, a Hittel folyóirat „új magyarjait” és másokat), s ott elnökölt Marosvásárhelyen, a nevezetes 1937-es őszi Vásárhelyi Találkozón (a ’43-as szárszói konferencia hamarabbi, erdélyi párján), amely a kisebbségi magyarság összefogását sürgette, s „hitvalló” nyilatkozatokba, határozatokba foglalta például a nemzeti önvédelemnek és kisebbségvédelemnek az írástudókra, a sajtóra róható kötelezettségeit is. (Például: hogy „ha a román pártok és uralkodó osztály világnézeti különbség nélkül egyaránt részt vesz a mi népünk sanyargatásában, akkor nekünk is egyetemlegesen s világnézeti különbség nélkül kell védekeznünk”.) S ott tevékenykedett a Bartha Miklós Társaság, a Szegedi Fialalok, Bajcsy-Zsilinszkyék, az Új Szellemi Front, a Márciusi Front, a Nemzeti Pártpárt, a *Válasz*, a *Kelet Népe* és más fórumok, orgánumok vonzás- és mozgásterében vagy munkatársi körében is a magyar sorskérdések, a magyar jövő, illetve a Duna menti népek közötti népi demokratikus együttműködés jegyében – Móricz, Németh, Illyés, Féja, Szabó Lőrinc, Sinka és mind a többiek társaságában. Rá jellemző éles szemmel és humoros-kedélyes szeretettel így festi le őket a *Vadrózsa ága* című önéletrajzi visszaemlékezésében: „Aznap este a

Németh László prédikatori mondatai kísérték az ágyba, s az Illés Endre virágtermő vonalai mellett aludtam el. Az értelem és a kedély számára egyaránt jó biztatás volt ahhoz, hogy másnap uzsonna tájban elmenjek a Centrál kávéházba, ahol bozótba gyűlve szoktak uzsonnázni a kortárs írók. Elmenvén tehát a Centrálba, ott találtam Kodolányi Jánost, kinek a tehetsége szikrázott, és az esze mindenkit megborotvált. S ott találtam Féja Gézá is, a Dózsa tisztelendő alvezérét. És ott ült a bozót közepén Illyés Gyula, a besenyő ivadék, akinek hiúzszele mindig és mindenütt azt figyelte, hogy miképpen lehetne megtartani ezt az országot, melyet Árpád hiúzszemekkel szerzett nekünk. Illyés mellett Szabó Lőrinc, a műveltsége köpenye alól bírálgatott mindenkit. Ott zajgott Szabó Pál, mint egy bihari úrverő hajdú, s Veres Péter, a hortobágyi gyalogcsikós Jehova. Ott mozgolódott egy széken, mint egy csattogó lobogó, Erdélyi József; ott feszült mozdulatlanul Kovács Imre, a néma forradalom kovácsa; Erdei Ferenc, mint egy tűzok a futóhomokban; és Szabó Zoltán, a cifra nyomorúság irtója; valamint Sárközi György, a hadrend halk vezére.”

Az *Ábel-trilógia*, a *Jégtörő Mátyás*, a *Szülőföldem*, a novellák (s a színművek, az esszék) látványosan is kiteljesítették, a zenitre emelték Tamási pályáját a harmincas évek folyamán – a hamisítatlan közösségi küldetéstudat, az organikus népi (természeti-kozmosz) világszemléletben gyökerező létbölcseleti harmóniaeszmény sorsvállaló kisugárzásának köszönhetően. A mindig a saját erejére utalt székelység – mintegy kárpótlásul mostoha sorsáért – a szellem területén alakította ki életformáját, aminek lényege „a mese, a dal, a ballada, a muzsika, a művészet, de még inkább: az íratlan szellemesség, mely szájról szájra, vérből vérbe szálló őshagyomány Székelyföldön” – vallja az író, s hogy az a jellegzetesség, amelyet ez az eredeti székely humor képvisel, a magyar irodalomnak is új színezete, sőt „legnagyobb kincse” lehet. „A nép élete gazdag és széles, Isten és a csillagok éppen úgy élnek benne, mint a valóságos lények. A népi író éppen ezért csak egyetememes arcú műveket bír alkotni”; „...itt egy új világképről van szó. Ennek szerves elemei: az ember, a föld, melyen az ember él, és az Isten. E három tényezőnek kell benne lennie a népi irodalmi mű által alko-

tott új világképben” – definiálja ilyenféleképpen (is) a népiséget, amely tehát a világteljességre irányuló látásmódot, látókört jelent, s amelyben így eredendő szétszakíthatatlansággal egységül magyarság, keleti eredetűség, európaiság és univerzális emberség. A nép „általánosan emberi, humanisztikus” jellemrajzi, alkati adottságainak voltaképpen aboriginális ontológiai, „teremtésrendi” státusza van: „Ennek magyarázata természetes: a nép úgy élt és úgy él – abban az ősi kapcsolatban a természettel és általában a világgal –, ahogy az Isten állítólag sok körültekintéssel teremtette az embert”; s ezért „egy faluról származott ember, aki nem vesztette el a földdel való szerves kapcsolat érzését, sohasem lehet annyira lelke aljáig romlott, mint az ellentétes embertípus”. A visszagyökereztetett és a nemzeti élet egyetemében szétterjesztett (minden osztályt, réteget átható és egymásba ölelő) népiség a szülőföldi és nemzeti identitástudat legautentikusabb forrása, az otthonosság és bensőségéret valódi fenntartója; „egy helyen meg kell állni, meg kell kapaszkodni és nem lehet lelki gondoskodással beborítani az egész világot. Egy helyen kell lemenni a mélységbe, s innen a magasságba” – összegezi ezt Tamási egyszerre fogalmi és metaforikus tisztasággal, eszmei világossággal és sugallatos-érzékletes képiességgel. Pontosan egybehangzóan a Németh László-féle egyik axiómával: „Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember.”

Reális és irreális, tényleges és fantasztikus dimenziók egészébe szervesülő szférái a „legősibb költői lélek” számára üzennek, s az érzéki és érzékfölköti, kézzelfogható és rituális, szent és profán létsíkok átfogó szemlélete olyan „adomány”, melyet a „leghívebben a nép őrzött meg”. Ősiség, népiség, holisztikusan egészelvű, teljességigényű emberi minőség: egymásból következő törvényszerűségek. S az ezekből fakadó művészet eszmeisége és poétikus kifejezésformája „egységes eredetű a népiségben, mely rendet akar teremteni az emberi lélek egész területén”. Az eltorzult és önmaga ellentétébe fordult liberális „az anyagi javak mohó megszerzésében és az anyagi hatalom féktelen vágyában mellőzte az igazság és az erkölcs szabályait”, s ezt az elviselhetetlen állapotot kell megváltoztatni az „erkölcsös emberek” és az „öntudatos nemze-

tek” erejének segítségével. „Érzést akar újból a szív, gondolatot az elme és eszmét a lélek” – s ebből a vágyból sarjadt ki a népiség új irányzata, mely egyszerre világkép, ethosz, társadalom- és nemzetpolitikai célkitűzés, az ösvallási és a keresztény erkölcsi szempontokat a modern szociális és nemzeti igazságtétel eszközeivel társító szellemi és gyakorlati meggyőződés. „Mily tévedés volt a matériában látni az élet értelmét és olyan társadalomban élni, mely a teremtett világtól elszakadva nyüzsög s amelyben az Isten sem érzi magát otthon” – fájlalja Tamási. S hogy a vagyongyűjtő „kapzsi vágy” anyagiassága igazta le az életet a „lehetőleg egyforma és célszerű” házak, városok építésével, az „embert és szerzőszámokat” tömegben gyártó erőszakkal – s közben „olcsó mutatóványokkal” elvakítva a népet, hogy „a kalmárok gazdagodni jobban tudjanak”. Az egyenlőségeszme eltorzulásában „a vagyon a vagyonnal, a cím a címmel és a szegény a szegénnyel volt egyenlő”; a hamis „testvériség” elválasztotta a test és vér szerint egybetartozókat, de a nyers érdekek alapján egybekötötte az uralomra és a szerzésre törekvőket; a megcsúfolt „szabadság” pedig, mely „mindent engedett az egyik helyen”, máshol csak tiltott. „A szavak elárulták a fogalmat” tehát, az elvek visszájára fordultak; a lélek kultúráját „produkciókkal” helyettesítették, az anyagi javak elosztása igazságtalan és méltánytalan maradt. Az ember az anyagból teremtett „szellemet”, „mely kultúra helyett társadalmi műveltséget adott nekünk, csillagok helyett géppel kápráztatott, nyugalom helyett rohanást ajándékozott, bölcsesség helyett tudományt, természet helyett parkot és állatkertet, Isten helyett aranyat” – holott „egyedül a lélek tesz emberré minket, tartalmánál fogva”, amelynek „színe és jellege van: egyéni színe és magyar jellege”. Ennek válsága a kereszténység hordozta „örök eszmények”, illetve az erős közösséggé forrasztó és a magyarságnak a nemzetek között méltó helyet biztosító sajátos nemzeti eszme segítségével és jegyében győzhető le. Mert az „emberiség, mint gyakorlati közösség, csupán illúzió: egyedül a nemzeti közösség az, amelyből és amelyre építeni lehet. Az emberiség eszme csupán, mely él és mindig élni fog az emberi lélekben, de ezt az eszmét igazán szolgálni csak az tudja, aki maradandó formában fejezi ki nemze-

tének építő erőit” – hangzik a kristályossá tömörített vezérelv a bárminemű és minden nációra érvényes sajátos nemzeti minőség egyetemes értékrangjáról s az egyetemes emberiségkultúrához éppen sajátosságában való autentikus hozzájárulásáról. „Nemzeti eszme tehát a népiség? Igen, mert derűs és egészséges magyart akar; ilyen magyarokból igazságos társadalmat; és a társadalom fölé nemzetet, melyet minden magyar a magáénak érezhet, mint a csillagos eget.” Az integer nemzeti egység az elsődleges, s ezen belül jelent a magyarság természetszerű táji, nép- és földrajzi tagolódása, összetettsége minőségi sokszínűséget és értékgazdagságot. (A székelység is például olyan sajátos színezete a magyarságnak, mint a palóc vagy bármely más belső népcsoport: „székelyek ők, vagyis végvári magyarok”.) „Természetesen vallom és hirdetem s mindig hirdetni fogom, hogy az országhatárok felett van egy szellemi és erkölcsi közösség, amely a világon szétszórtan élő magyarokat egybekapcsolja és egy lelki impériumban egyesíti” – deklarálja az író, s hogy „idegen uralom alatt élni az ember meggyalázásának egyik neme”, és hogy „emberi művelődés és az ősök ezeréves véráldozata árán örök magyar föld Erdély”. (*Szülföldem* című lírai-szociografikus „otthonirodalmi” vallomáskönyvének zárósortait idézve: „S e káprázatban, az apám és az ősök sírjánál, vajon feltehetem-e a kérdést: – A miénk ez? Nem tehetem fel, mert ez kérdés nélkül a miénk. Miénk a fény, amit lelkünkbe fogadunk; s a föld, amelyen élünk és meghalunk.”) Ezért 1940 őszén lelkes örömmel fogadta Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolását Magyarországhoz; „az igazságot is meg lehet szokni” – nyilatkozta a „hazatérés” napjaiban (miközben fájlalta a „teljes ünnep” elmaradását, a Bethlen Gábor-i egységes Erdély „kettőbe vágását”). A kolozsvári „csodatévő harangszó” hallatán (nyilván „magyar ember húzta a harangot”) arra gondolt: „egyetlen torokkal az ősök szólanak, együtt mind, akik az erdélyi földben, mint a nemzeti hagyomány gyöngyszemei, ezerezstendős hosszú-hosszú füzérben pihennek”; s a harangszó „valósággal bibliai erejű és emlékezetű” volt, „melytől egy ősi magyar város gyógyult meg egyszerre, kelt fel és járt”.

„Gond és reménység” közepette – az erdélyi sajátosságokat az összmagyarságon belül is

félve óvni és őrizni kívánva az új (és minden) körülmények között – várta aztán a háború végét, feladatul tűzve ki „az egységes és igazságos nemzeti társadalom” megteremtését – amikor „a békés nemzeti építésben is egy szív, egy lélek-ké válik a magyarság” –, mert magunkra utaltságunkban „egyedül rajtunk fog múlni további sorsunk”. A két fő feladat, hogy „a Magyar Szent Korona országát helyreállítsuk és minden ellenséggel szemben megvédjük”, s hogy „ebben a helyreállított magyar hazában, majd a háború után, igazságos rendet teremtsünk”. Ehelyett azonban totális vereség, idegen (szovjet) megszállás, újabb trianonista országcsönkítés, gyarmati kiszolgáltatottság, nemzetgyilkos kommunista diktatúra következett. Tamásinak ’44-ben menekülnie kellett Erdélyből, Budapesten telepedett le, s a mégis bizakodó kezdeti rövid koalíciós időben még tiszteletbeli országgyűlési tag is lett, sőt – parasztpárti javaslatra – esetleges minisztersége is szóba került. ’48-49-től azután csaknem fél évtizedre elnémították, kiszorították az irodalmi életből, s itt is – mint Romániában, ahol könyvei szintén nem jelenhettek meg (ott évtizedekig, a hatvanas évek végéig) – a „nacionalizmus” és a „miszticizmus” vádjával bélyegezték meg, és taszították tényleges nyomorba, szegénységbe; szülőhazájába sem utazhatott egy bő évtizedig. De az össznemzeti önrendelkezés Kárpát-medencei területi elvéről – még a második Trianonnak számító 1947-es párizsi békediktátum után – sem mond le: „Azon a címen, nehogy a revízió »bűnébe« essünk, még a Tiszára is olyanformán gondolunk, mintha nem érdemelnék meg. Ha egy gondolatot, mint ebben az esetben egy igazságos területi rendezés gondolatát, lejáratják, azzal, hogy helytelen úton és alkalmatlan eszközzel akarták megvalósítani, az még nem jelenti azt, hogy a gondolat megszűnt. Meg kell azt tisztítani a hamis jelszavaktól és az ártalmas íztől, de magát a gondolatot vissza kell adni a nemzetnek, hogy országépítő és közösségi jogait a világ szeme előtt elhelyezze benne.”

S 1956 reménytelen pillanataiban pedig újra a közügyek élére állt. Veres Péter elnöksége mellett az Írószövetség társelnöke lett, képviselte az írókat a szervezetek sokaságát összefogó Magyar Értelmiségiek Forradalmi Tanácsában, s szervezkedett az újraalakuló Parasztpárt ügyei-

ben is. Október 26-án a rádióban felolvasta *Magyar Fohász* című írását, amely a hagyományainkat „elferdítő”, a természetünket „gúzsba kötő”, hamis és igaztalan korszak után a magunk emberi és nemzeti formái szerinti élet igényét hangoztatja, „a társadalmi demokrácia és a nemzeti függetlenség” követelményét: „Ezt a formát, kormányzás dolgában, egy nemzeti kormány tudná a nép akaratával megtölteni; a művelődés szellemével pedig a magyar léleknek azok a mesterei, akik az elmúlt évtized alatt is a nép hűségében éltek.” „Az idők gyógyító lázában él a magyar”, s méltó életünkért „a történelemhez fohászkozunk” – fogalmazódik meg e kiáltványban, amely november 2-án az Irodalmi Újságnak (A Magyar Írók Lapjának) abban a korszakos jelentőségű forradalmi számában jelent meg, amelyben többek között Németh László esszéje, az *Emelkedő nemzet*, Illyés Gyula poémája, az *Egy mondat a zsarnokságról* vagy Tamási Lajos költeménye, a *Piros a vér a pesti utcán* is. Az ugyancsak november 2-án (Féja Géza főszerkesztő megjelölésével) napvilágot látott Új Magyarországon – A Petőfi Párt (Nemzeti Parasztpárt) Napilapjában – pedig (Németh László, Sinka István, Veres Péter, Püski Sándor, Farkas Ferenc, Kovács Béla és mások megnyilatkozásai mellett), *Tiszta beszéd* című deklarációjában szintén leszögezi Tamási, hogy „a nemzeti forradalom történelmi igazsága” és az egységes nép, a nemzet egysége mellett kötelezte el magát.

A szabadságharc vérbe fojtása, a szovjet invázió azután természetesen őt is mélységesen megdöbbenetette. November 4-én reggel a rádióban hallotta – Háry Gyula hangján – az írók segélykiáltását: „Itt a Magyar Írók Szövetsége. A világ minden írójához, tudósához, minden írószövetségéhez, akadémiájához, tudományos egyesületéhez, a szellemi élet vezetőihez fordulunk segítségért. [...] Segítsetek Magyarországon! Segítsetek a magyar népen! Segítsetek a magyar írókon, munkásokon, parasztokon, értelmiségi dolgozókon! Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!” Naplójában kétségbeesetten és megrendítő közelképekben örökíti meg a szörnyű időket, ahogyan az oroszok „mindent megszállnak” és eltipornak, és mindenütt szívszorító a látvány: férfiak, fiatalok, nyolc-tizenkét éves gyermekek holtteste a utcákon, síró özvegyek, árvák, egy

halott diákot nemzeti zászlóval, virággal borítanak be, véres sapkáját körülhordozzák a városban; egy „anya gyermekét vezette, másikat az ölében. Férje meghalt a szabadságharc alatt. Észbontóan kiabált, hogy elvesztette férjét, ölje meg hát őket is. A tankok elé állt, elgázolták”. (S egy csúfondáros jelenet: „Mondják, hogy a Keleti pályaudvarnál egy táblát kötöttek a kutya nyakába. A táblán: »Nekünk sem kell a kormány.« A rendőrök [karhatalmiak] üldözték a táblák miatt a kutyákat.”) Közben társaival együtt egyfolytában gyűlésezik, tanácskozik, határozatokat hoz, tankoktól körülveve is szervezi az írók, értelmiségiek, nemzeti politikusok ellenálló utóvédharcát, írói küldöttség tagjaként részt vesz az indiai nagykövettel folytatott tárgyaláson, bízva annak közvetítő szerepében, egy szintén közvetítő szerepű (mert vitathatatlan erkölcsi személyiségekből álló, morálisan mértékadó) Nemzeti Főtanács felállítását tervezgetik, próbálják letartóztatott társaik szabadon bocsátását elérni, és így tovább. December 2-án megfogalmazza a *Gond és hitvallás* szövegét, amely hitet tesz a legázolt forradalom összes szentnek tartott eszménye mellett, s ezt az Írószövetség elnöksége és 28-án a zsúfolt taggyűlés is közakarattal, lényegében közfelkiáltással a saját hivatalos elvi proklamációjává, kollektív vallomásává emeli. Szétküldik a sajtónak is, de a bosszúszomjas megtorlások légkörében már nem kerülhet nyilvánosságra; évtizedekig csak kéziratban másolva terjed. Tamási mindvégig hű marad ennek szellemiségéhez, történelmi távlatú erkölcsi és eszmei álláspontként védi és vállalja akkor is, amikor 1957 folyamán többszöri beidézésrel vallatják és felelősségre vonják ez ügyben is a rendőrségen, a hírhedt Gyorskocsi utcában – és ellenállást szító, „káros nacionalista és szovjetellenes” tartalmúnak ítélik az örök érvényű állásfoglalásról tanúskodó nyilatkozatot. „Egy ezredév alatt sok zivatar verte nemzetünket, de a zivatarok borújában is két fény mindig

hű maradt hozzá. Egyik a nemzet csillaga, mely vészek idején is áttört fényével a homályon, a másik pedig virrasztó költőink fáklyafénye, amely a magyarság számára mai tanítás” – kezdődik az állásfoglalás, majd azt ecseteli, hogy hogyan állunk itt „az októberi szabadságharc véres halmán, melyet egy nép reménye ostromolt”, egy népé, amely idegen és zsarnoki kényszer alatt szenvedett, történelmi sebei kiújulván s a nemzeti függetlensége elveszvé; s igaztalan sorában hogyan vágyódott, áhítózott gyógyulni és nemzetté lenni. „A nemzeti függetlenség és a társadalmi rend demokratikus felépítése”: ez a magyarság egészséges vágya – szól a Petőfiék forradalmára is utaló összegzés, majd végül így a fogadalom, a közös credo: „Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett. Ebben a hűségben hitvallásunk alapján gondozni és védeni fogjuk a magyarság szellemét. Erkölcs legyen a munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotóereje, az emberség és eszméivel a kor. Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz, és egyedül így válhatunk a későbbi nemzedékek érdemes őseivé.”

A többiekkel együtt Tamási is betartotta ígéretét. Példává és tanítássá lett. Igaza volt és van abban is, hogy aki „embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas”. Sütő András szavaival: „Tamási Áron minden idők legnagyobb magyar íróinak nem túl népes csoportjában foglalta el végleges helyét”; s „ha boldoggá avatná őt a római pápa, csodatételeinek igazolói, az olvasók, jelentkezőinek számosan”. Mert a magyar irodalom tünelemyszerű prózaköltője, az „otthonteremtés írószószólója”, Tamási Áron – Czine Mihály szerint is – hőseivel is azt példázza, hogy miként „kell élni minden időben, még a setétségben is sugárasan, csillagosan”. Hittel a harcban és remény-nyel a bajban.

Földműves emlékmű – részlet (Ópusztaszer)